

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-545-7-10>

PHOTOGRAPHY AS HISTORICAL MEMORY

ФОТОГРАФІЯ ЯК ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ

Kasianenko K. M.

*Doctor of Philosophy,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Fine Arts and Design
Oles Honchar Dnipro National
University
Dnipro, Ukraine*

Касьяненко К. М.

*кандидат мистецтвознавства,
доцент,
доцент кафедри образотворчого
мистецтва і дизайну
Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

За часи свого існування фотографія стала своєрідним неупередженим фіксатором реальності та візуальним носієм національної історії, історії регіонів, громад, родин та окремих індивідів. На відміну від історичних текстів, в яких відомості про минулі події описуються зазвичай через значний «проміжок часу, і тому інтерпретуються як сповнені сенсу, і розглядаються у системі істинних чи уявних причинно-наслідкових зв'язків» [3, с. 160], фотографія фіксує події сьогодні і зараз, тому не допускає ніяких маніпуляцій з вихідним матеріалом та, в підсумку, стає відображенням проблем людства.

Виключеннями є пропагандистські та постановочні світлини, зокрема «Встановлення радянського прапора над Рейхстагом», «Літаки над Рейхстагом» 1945 року (фотограф Є. Халдей), які мали висвітлювати провідну роль СРСР у перемозі в Другій світовій війні, та, навпаки, фотозамовчування комуністичним режимом СРСР теми Голодомору в Україні. Харківський художник і фотограф Борис Михайлов справедливо зазначив, що «в історії фотографії нашої країни у нас немає фотографій голоду в Україні 1930-х років, коли загинуло кілька мільйонів людей, а трупи лежали просто на вулицях. У нас немає фотографій війни, бо журналістам заборонялось показувати картини скорботи, що загрожують моральному духу радянського народу...» [4].

Офіційне заперечування СРСР Голодомору в Україні та практична відсутність фотодокументів з регіонів, що найбільше потерпали від голоду, спонукали фотохудожника Р. Пятковку розробити фотосерію портретів людей «Фантоми 30-х років. Голодомор» (1988 р.), які постраждали внаслідок Голодомору та сталінських репресій у 1932–1933-х роках. Митець створив «драматичний пантеон привидів людей, трагедія яких полягає не лише в фізичному їх знищенні, але й у тому, що колективна пам'ять не залишила щодо їхньої долі жодного

сліду» [4]. Люди на світлинах швидше схожі на привидів, аніж на людей. У «Фантамах» немає обличь реальних жертв – не було можливості у той час звернутися до архівів і документальних джерел, тому автор керувався власним уявленням про трагедію та інформацією, яку отримав із самвидаву. Проте, все ж в архівах СБУ Чернігівської області збереглися роботи репресованого фотографа Миколи Боканя про Голодомор 1932-1933 років та трагедію його сім'ї в цей час. Фотознімки Боканя є свідченням трагедії й всієї України [1]. Влада знищувала фотографів разом з їх мистецтвом, оскільки світлини її дискредитували правдою, і тому були небезпечними для неї.

Темою Голодомору та несправедливістю її замовчування займалися й американські дослідники. Завдяки науково-освітньому центру вивчення Голодомору в місті Торонто (HREC) було оприлюднено унікальну онлайн-фотобазу заборонених фото Голодомору – Holodomor Photo Directory. Близько 100 знімків, багато з яких довгий час залишалися невідомими, тепер може побачити кожен [5]. Ці світлини свідчать про те, як змінилося життя людей, та яким воно було у 30-х роках минулого століття, що є важливим викриттям в українській історії.

Одним з найжорстокіших явищ, на які здатна людина є війна, від якої у XXI столітті потерпає наша країна вже десять років. З початку повномасштабного вторгнення ворога на нашу землю пройшло вже 3 роки. Порівнюючи з тривалістю війн у світовій історії це не так багато, але наслідки вражаючі. Протягом цього часу були зруйновані незліченна кількість будівель, безліч об'єктів інфраструктури, музеїв, церков, храмів, лікарень, але найжахливіше – руйнується людське життя у всіх його проявах. Саме у цей трагічний для України час народ країни починає переживати розгубленість, розпач і кризу ідентичності. Слушно зазначає науковець Зерній Ю. О.: «Кризові стани історичної пам'яті, як правило, виникають внаслідок масштабних соціально-політичних потрясінь, таких як колонізація, окупація, терор, геноцид, репресії, масові міграції, соціальні революції тощо» [2, с. 9]. Попри все, незламний дух українських воїнів, волонтерів та патріотично налаштованих пересічних громадян сприяє згуртованості співвітчизників, що дає надію на перемогу і впевненість на відродження країни як нації з великим минулим.

Сучасну історію України, її боротьбу з ворогом фіксують і висвітлюють вітчизняні та зарубіжні журналісти, воєнкори, фотографи (Еміліо Моренатті, Алкіс Костантінідіс, Максим Левін, Віталій Юрасов, Євген Малолетка, Мстислав Чернов та ін.). Воєнна фотографія сьогодення викликає сильні емоції, розповідає та показує реалії однієї з найжорстокіших війн цього століття. Неможна не згадати зворушливу

фотографію визволеного з полону українського воїна Максима Колеснік з яблуком, зроблену В. Юрасовим 26 квітня 2023 року. Воїн Колесніков перебував у неволі довгих 11 місяців. Окрім нього з полону тоді було визволено ще 44 полонених. На цій світліні спостерігається не тільки радість повернення додому та щастя від смаку українського яблука, але й наслідки російського катування, біль та страждання наших військових, які, не дивлячись ні на що, готові й далі відстоювати незалежність нашої держави. Інший український фотожурналіст Є. Малолетка став одним з лауреатів премії World Press Photo 2023 за серію знімків «The Siege of Mariupol» (Облога Маріуполя). Фотограф був одним з небагатьох, хто документував в той час події в місті Маріуполь, ризикуючи власним життям. «Серія сповнена рідкісних та історичних зображень з різних ракурсів, що передають ціну, яку цивільні платять за війну... Ця історія постане як колекція вражаючих іконічних зображень війни, що триває», – коментує журі World Press Photo [7].

Заради висвітлення і збереження історичної правди щодо воєнних злочинів російського агресора проти нашої країни молоде покоління українських фотографів готове віддавати своє життя. Так, фотокореспондент Максим Левін протягом перших п'яти днів повномасштабної війни встиг оприлюднити фоторепортажі щонайменше з семи гарячих точок України: від Харкова до Василькова та кількох населених пунктів в Ірпінському та Житомирському напрямках. На жаль, фотокореспондент, озброєний лише фотоапаратом, загинув від вогнепального поранення у березні 2022 року. Фотограф за свою працю і відданість державі здобув багато нагород протягом короткого життя: кавалер ордену «За заслуги» III ступеня, кавалер ордену «За мужність» III ступеня (посмертно), Лауреат премії імені Георгія Гонгадзе (посмертно) [6].

Фотографія сьогодні, особливо воєнна, найбільшим чином виконує комеморальну функцію. Вона фіксує ключові моменти війни; вшановує пам'ять жертв війни (військових і цивільних); формує колективну пам'ять, створюючи візуальні символи, що об'єднують суспільство навколо спільної історії та зберігають її в культурній свідомості; запобігає забуттю і уникненню подібних конфліктів; мобілізує громадську думку. Крім того, винятковість фотографії полягає у тому, що завдяки своїй універсальності, вона не тільки закарбовує на світлинах реальні події, а як різновид мистецтва розвиває візуальний і чуттєвий досвід, поглиблює знання, посилює емоційно-чуттєву сферу, використовуючи при цьому основні художні засоби (колір, форма, світло, лінія, простір та ін.), які поєднані з зоровим сприйняттям людини.

Література:

1. Голодомор на заборонених фото Миколи Боканя. 24 листопада 2023 р. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/golodomor-na-zaboronenikh-foto-mikoli-bokania/> (дата звернення: 26.02.2025).
2. Зерній Ю. О. Державна політика пам'яті як чинник утвердження української національної ідентичності : автореф. дис. ... канд. політ. н. за спеціальністю 23.00.05 – етнополітологія та етнодержавознавство. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАК України, Київ, 2009. 21 с.
3. Євсєєв К.В. Історична та колективна пам'ять як феномен. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. № 2(64). С. 157–167.
4. Ковальчук Надія. Відсутня фотографія. Korydor. 5 жовтня 2020. URL: <https://korydor.in.ua/ua/stories/piatkovka-holodomor-photo.html> (дата звернення: 26.02.2025).
5. HREC ONLINE HOLODOMOR PHOTO DIRECTORY. URL: <https://holodomor.ca/hrec-special-collections/hrec-photo-directory/> (дата звернення: 26.02.2025).
6. Левін Максим Євгенович: вільна онлайн-енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Левін_Максим_Євгенович (дата звернення: 03.03.2025).
7. Український фотограф Євген Малолетка здобув премію World Press Photo за знімки з Маріуполя (ФОТО). 29.03.2023. URL: <https://texty.org.ua/fragments/109305/ukrayinskyj-fotohraf-yevhen-malolyetka-zdobuv-premiyu-world-press-photo-za-znimky-z-mariupolya-foto/> (дата звернення: 03.03.2025).